

מבט על, גיליון 810, 30 במארס 2016

נסיגה רוסית מסוריה, או שינוי בלבד במתכונת המעורבות הרוסית?

צבי מגן, ורה מיכלין שפיר ושלמה ברום

ב-14 במארס 2016 הכריז ולדימיר פוטין, במפתיע, על הסגת החלק העיקרי של יחידות הצבא הרוסי מסוריה, לאחר שלטענתו הושגו המטרות שהוצבו בפני הכוח הרוסי עם כניסתו לסוריה לפני חמישה וחצי חודשים. עם פרסום ההחלטה נראה לפחות חלק מיחידות חיל האוויר הרוסי עוזב את סוריה. ההחלטה על הסגת הכוחות העלתה שאלות רבות, בכללן – מדוע בחרה מוסקבה להסיג את הכוחות מסוריה, דווקא עכשיו, כאשר ידם על העליונה, לאחר שנכנסה הפסקת האש לתוקף לפני כשבועיים – זו שסוכמה בין רוסיה לארצות הברית, ועוד בטרם הושלמו מטרותיה של המעורבות הרוסית, כפי שהצהירו מלכתחילה (הבסת הג'האדיסטים) וכפי שמבינים אותן במערב (הבסת האופוזיציה לאסד)?

לאור ההפתעה מהצעד הרוסי ובהיעדר הסבר חד-משמעי להחלטה, הוצע מגוון הסברים אפשריים להתפתחות זו, וביניהם: ההחלטה נבעה ממניעים פנים רוסיים פוליטיים (על רקע התכונה לקראת הבחירות לפרלמנט הרוסי, שיערכו בספטמבר) וכן ממניעים כלכליים, הקשורים במצבה הכלכלי הקשה של רוסיה; ההחלטה ביטאה רצון ללחוץ על אסד ועל איראן להסכים לפתרון פוליטי למלחמת האזרחים; היא היוותה מסר לארצות הברית, כי רוסיה מתגמשת בנושא הסורי, בתקווה לזכות בהקלות בסנקציות שהוטלו עליה עקב מדיניותה באוקראינה; ההחלטה שיקפה הבנה, כי מטרות המעורבות אינן בנות השגה ולכן יש לסגת בטרם הסתבכות והגעה לנקודה שבה מחירה יעלה על תועלתה. נראה כי בכל ההסברים האלה יש מידה של הגיון, וההחלטה היא תוצאה משוקללת של כולם.

איננו יודעים אם מהלך זה הוא פרי תכנון מוקדם. או שמא מדובר בתגובה להתפתחויות שליליות מבחינת האינטרסים הרוסיים בסוריה ומבחינת יחסיה של רוסיה עם המערב. יוזכר, כי זמן קצר לפני פרסום ההודעה הרוסית בדבר הוצאת הכוחות, ארצות הברית הודיעה על אודות הארכה והעמקה של הסנקציות על רוסיה, וזאת בניגוד לציפיותיה של מוסקבה שהן יוסרו כתוצאה מההסכמות להפסקת אש בסוריה. מיד לאחר מכן פורסמה הודעה מטעם שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב בדבר תמיכה בהפיכת סוריה לפדרציה. יתכן, אם כך, שאחת ממטרות המהלך הייתה להתניע תהליך לפיצולה הפורמאלי של סוריה, וכך לאתגר את המערב.

בכל מקרה, נראה שההודעה הרוסית בדבר הוצאת הכוחות מסוריה אינה משקפת החלטה על נסיגה מלאה. רוסיה הוציאה בפועל מסוריה לפחות חלק מכלי הטייס, שהשתתפו בלחימה בחודשים האחרונים (מעל 50 מטוסי תקיפה, מטוסי יירוט ומסוקים למיניהם), אולם השאירה במקום את בסיסה – שני בסיסי צי ושני בסיסי חיל האוויר על היחידות המתפעלות והמאבטחות אותם, את מערך הפיקוד, השליטה והמודיעין ובנוסף את תשתיות התחזוקה הפרוסים בסוריה, וכן את מערך היועצים הרוסיים בצבא הסורי. עובדות אלה נמסרו רשמית על ידי רוסיה, תוך הדגשה מפי הנשיא פוטין שגם את המטוסים המתפנים ניתן להשיב לסוריה "בתוך מספר שעות" ובליוי הצהרה של שר ההגנה סרגיי שויגו, כי רוסיה תמשיך לפעול נגד הטרור בסוריה.

משמעותם של דברים אלה היא, שרוסיה אינה מסיימת את מעורבותה בסוריה, אלא משנה את מתכונתה במטרה להפחית סיכונים, לממש קלפי משא ומתן ולהעביר מסרים, וכן לשמור על יכולת לחזור במהירות למתכונת הקודמת. למעשה, רוסיה הודיעה על הגבלת השתתפותה בלחימה בסוריה, לא על סיום מעורבותה הצבאית במערכה.

בהסבר הרוסי הרשמי לשינוי בסדר הכוחות דובר על השגת יעדי המעורבות בסוריה, אם כי היעד המוצהר של לחימה בטרור האסלאמי, קרי ב'מדינה האסלאמית' ובג'בהת אל-נוצרה, רחוק מהשגה. לעומת זאת, הושג היעד המוצהר השני – משטר אסד חולץ מנחיתות צבאית מול המורדים, שאימה להביא לקריסתו. ההתערבות הרוסית, כמו גם תמיכת כוחות חזבאללה, איראן ומיליציות שיעיות אפשרו למשטר לייצב את שליטתו באזור המשתרע ממרחב דמשק דרך אזורי חומס וחלב לאזור החוף. למאמץ זה הייתה עדיפות ראשונה במעורבות הצבאית של רוסיה. ההצלחה הצבאית אפשרה לרוסיה לממש את השלב השני בתכניתה, והוא הסכמת ארגוני האופוזיציה למשא ומתן בתנאים שקודם לכן סרבו לקבלם, ושב השושבניות הרוסית ממלאת תפקיד מרכזי. במסגרת התהליך המדיני נחתמו ההבנות על הפסקת האש, שאינה חלה על הגורמים הג'יהאדיסטיים ובינתיים היא מחזיקה מעמד, למרות תחזיות רבות לקריסתה.

בשלב זה קשה להעריך האם החיזוק, שהמעורבות הרוסית נתנה עד כה למשטר אסד, יבטיח את הישרדותו; עדיין, בהעדר הסכם בין המשטר לכוחות האופוזיציה, קיימת סבירות גבוהה למדי שהפסקת האש תתמוטט. נוסף על כך, ספק אם הנוכחות הרוסית הנוותרת בסוריה תאפשר לאסד להתמודד בהצלחה עם 'המדינה האסלאמית' ועם ג'בהת אל-נוצרה, במיוחד לאחר שגם איראן צמצמה את היקף מעורבותה הצבאית הישירה בסוריה. לכן, מוסקבה שומרת בידיה את האופציה להשיב לסוריה את הכוחות שהוסגו.

מתקבל הרושם, שרוסיה מנסה לקדם תפיסה שלפיה סוריה תתחלק למספר ישויות מדיניות, שבנסיבות הנוכחיות לא ברור האם ניתן יהיה לאחדן מחדש בעתיד. אמנם, באמצעות רוסיה חוזקה הישות המדינית, שבראשה ימשיך לעמוד אסד או גורם עלווי אחר (בגיבויה של רוסיה, ביחד עם גורמי הקואליציה השיעית שבראשות איראן וכאזור השפעה של רוסיה), אולם לצדה של ישות זו כבר קיימת בפועל ישות כורדית עצמאית בגבול טורקיה, והישות השלישית תהיה סוניית, על שטח שלפי שעה נשלט ברובו על ידי 'המדינה האסלאמית'.

בהקשר זה של 'המדינה האסלאמית', יש לציין כי לא ברור עדיין עד כמה תרצה רוסיה להיות מעורבת בהמשך הלחימה בה, לצד השחקנים האחרים המנהלים מאבק נגדה – ארצות הברית והקואליציה שהיא עומדת בראשה, טורקיה, איראן, חזבאללה, הכורדים – השואפים לכוון ישות משלהם נוכח התנגדות טורקית נמרצת, וכן ערב הסעודית – הפועלת לבלימת ההתפשטות האיראנית. ברור שלשחקנים אלה, החותרים לקדם אינטרסים משלהם, גם עניין בסילוקה של 'המדינה האסלאמית'. לפי שעה, רוסיה ממשיכה לפעול בחלק מהאזורים (בתדמור, למשל) ואף מאותתת כי ייתכן ובעתיד תסייע להתקפות כוחותיו של אסד באזורים המזרחיים יותר (א-רקה), שבשליטת 'המדינה האסלאמית'.

במציאות דינאמית זו, על ארצות הברית והקואליציה שבראשותה להמשיך ולקדם את ההתמודדות עם 'המדינה האסלאמית'. זאת, תוך תמרון בין כלל הגורמים המעורבים וניסיון להגיע להבנות גם עם רוסיה לגבי הלחימה ב'מדינה האסלאמית' ולגבי התהליך הפוליטי בסוריה, באופן שישירת את מטרותיה, שאינן זהות לאלו של רוסיה, הן אשר לעתיד משטרו של אסד והן אשר לשימור סוריה כאזור השפעה רוסי.

לגבי השלכותיה של התפתחות זו על ישראל: עד עתה השכילה ישראל להימנע מבחירת צד וממעורבות ישירה במשבר בסוריה. רוסיה, שמזהה את ישראל כשחקן אזורי משמעותי, מעדיפה לראותה כדבקה במדיניותה הניטרלית ביחס לעימות בסוריה. יש להניח, שמוסקבה תעדיף זאת גם בעתיד, כאשר ייתכן שזו תידרש להמשיך את מעורבותה במשבר האזורי. מבחינתה של ישראל, לצד האינטרס הכללי בהחלשת הציר השיעי שבמנהיגות איראן, האינטרסים הקונקרטיים של ישראל בסוריה ימשיכו להיות הרחקת האיום של פעילות הציר השיעי וגם של הקבוצות הג'יהאדיסטיות באזורים הסמוכים לגבולותיה, ומניעת זליגת אמצעי לחימה מפרי איזון לידי חזבאללה. חופש הפעולה של ישראל בתחומים אלו צריך להמשיך להיות התנאי מבחינתה להמשך שיתוף הפעולה עם רוסיה באזור. כן אין לישראל סיבה להתנגד למהלכים רוסיים, שמטרתם פיצול סוריה למסגרת פדרטיבית או אחרת.